

Чалий Ю. І.

*кандидат юридичних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ, Україна;
e-mail: ychalyu66@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-3641-0760*

Кройтор В. А.

*кандидат юридичних наук, професор,
Харківський національний університет внутрішніх справ, Україна;
e-mail: kroytor@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-1849-5721*

Загородній С. А.

*кандидат юридичних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ, Україна*

СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК ПРИНЦИП БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Досліджено особливості прояву принципу справедливості в механізмі правового регулювання відносин за участі комерційних банків і клієнтів — споживачів фінансових послуг. Зазначається, що однією з причин падіння довіри населення України до фінансових установ є недостатньо повно опрацьований правовий режим охорони та захисту прав слабкої сторони договірних правовідносин, до категорії яких належать клієнти банків. Це вказує на те, що справедливість наразі ще не набула повноти свого прояву в правовому регулюванні банківської діяльності. Установлено незадовільний стан економічної та правової науки щодо рівня теоретичного обґрунтування справедливості як одного із принципів банківської діяльності.

Наведено конститутивні ознаки принципу справедливості, серед яких: рівність правових можливостей суб'єктів правовідносин, рівність дії правових вимог, рівність масштабу юридичної оцінки актів поведінки суб'єктів правовідносин.

Аналіз банківського законодавства України вказує на позитивну динаміку щодо запровадження в ньому системи правових норм, покликаних вирівняти дисбаланс між можливостями комерційних банків та їхніх клієнтів, що є свідченням прояву політичної волі законодавця стосовно поступового втілення принципу справедливості в національне банківське законодавство України.

Вказується на необхідність проведення в Україні послідовної та довготривалої просвітницької роботи з метою підвищення рівня економіко-правової грамотності населення. Одним із елементів такої роботи має стати популяризація правил ведення правового діалогу клієнтів — споживачів фінансових послуг з комерційними банками чи іншими фінансовими установами. Наголошується на потребі залучення до такої роботи представників економічної та правової науки.

Підбито підсумки про необхідність проведення спеціальних наукових досліджень щодо подальшого розроблення механізму правового регулювання банківської діяльності через призму дії принципу справедливості.

Ключові слова: принцип справедливості, справедливість, правове регулювання банківської діяльності.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; бібл.: 19.

Chalyu Yu. I.

*Ph. D. in Law, Associate Professor,
Kharkiv National University of Internal Affairs, Ukraine;
e-mail: ychalyu66@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-3641-0760*

Kroytor V. A.

*Ph. D. in Law, Professor,
Kharkiv National University of Internal Affairs, Ukraine;
e-mail: kroytor@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-1849-5721*

Zahorodnii S. A.
Ph. D. in Law, Associate Professor,
Kharkiv National University of Internal Affairs, Ukraine

JUSTICE AS A PRINCIPLE OF BANKING OPERATIONS

Abstract. The authors have studied specific features of the manifestation of the principle of equity within the mechanism of legal regulation of relations with the participation of commercial banks and clients who are customers of financial services. It has been noted that one of the reasons for the decline of the confidence of the population of Ukraine to financial institutions is the insufficiently elaborated legal regime of security and protection of the rights of the weak party of the contractual legal relations, where the clients of banks belong to this category. This indicates that justice has not been fully implemented in the legal regulation of banking operations yet. The authors have established unsatisfactory state of economic and legal science regarding the level of theoretical grounding of justice as one of the principles of banking operations.

Constitutional features of the principle of equity have been presented, including: equality of legal capacity of the subjects of legal relations, equality of action of legal claims, equality of the scale of legal assessment of the acts of the subjects of legal relations.

The analysis of the banking legislation of Ukraine indicates a positive dynamics in introducing the system of legal norms assigned to level off the imbalance between the capabilities of commercial banks and their clients, which is a testament to the manifestation of political will of the legislator to gradual implementation of the principle of equity into the national banking legislation of Ukraine.

The authors have indicated on the need for consistent and long-term educational work in order to increase the level of economic and legal literacy of the population in Ukraine. One of the elements of such work should be the promotion of the rules of legal dialogue between clients who are consumers of financial services and commercial banks or other financial institutions. The authors have emphasized the need of involving economic and legal science into such work.

It has been concluded about the necessity to conduct specific scientific research regarding further elaboration of the mechanism of legal regulation of banking operations through the prism of the principle of equity.

Keywords: principle of equity, justice, legal regulation of banking operations.

JEL Classification K11

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 0; bibl.: 19.

Чалый Ю. И.
кандидат юридических наук, доцент,
Харьковский национальный университет внутренних дел, Украина;
e-mail: ychalyu66@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-3641-0760

Кройтор В. А.
кандидат юридических наук, профессор,
Харьковский национальный университет внутренних дел, Украина;
e-mail: kroytor@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-1849-5721

Загородний С. А.
кандидат юридических наук, доцент,
Харьковский национальный университет внутренних дел, Украина

СПРАВЕДЛИВОСТЬ КАК ПРИНЦИП БАНКОВСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация. Исследованы особенности проявления принципа справедливости в механизме правового регулирования отношений с участием коммерческих банков и клиентов — потребителей финансовых услуг. Отмечается недостаточность теоретической разработки принципа справедливости в экономической и правовой доктрине. Указывается на необходимость проведения дальнейшей работы законодательного, научно-

исследовательского и просветительского характера с целью утверждения справедливости как принципа банковской деятельности.

Ключевые слова: принцип справедливости, справедливость, правовое регулирование банковской деятельности.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; библи.: 19.

Вступ. Успішність діяльності комерційних банків перебуває в лінійній залежності від того, *настільки їм довіряють клієнти*, адже банки оперують переважно з залученими («чужими») коштами, тобто з клієнтськими коштами, що розміщені на депозитних та інших рахунках. Виходячи з цього, на обсяг пасивних операцій конкретного банку поміж інших чинників прямо впливає ступінь впевненості клієнтів щодо надійності розміщення ними своїх грошових заощаджень у цьому банку та те, настільки відкрито та добросовісно банк веде роботу зі своїми контрагентами.

Власне, те ж саме необхідно сказати й з приводу активних операцій банків: рівень довіри зі сторони клієнтів визначає, як часто вони будуть користуватися кредитом, факторингом, лізинговою операцією чи іншою банківською послугою, що має характер активної операції. Отже, причинно-наслідковий зв'язок між клієнтською довірою та рівнем доходності банків є очевидним.

Сьогодні Україна переживає черговий бум низької довіри населення до діяльності банківських інституцій, на що вказують соціологічні дослідження. Так, за результатами опитування, проведеного у 2019 р. Українським центром економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова, *баланс довіри-недовіри до НБУ становить мінус 38,7 %, а до комерційних банків — мінус 55,1 %* [1]. Тобто, більше половини опитуваних респондентів не довіряють комерційним банкам. Недовіра до банківських інституцій вже має характер багаторічної тенденції, яка проявляється не тільки в Україні, але і в інших країнах [2].

Наведені результати соціологічних досліджень не можуть не викликати занепокоєння та вимагають системного реагування з боку держави, оскільки діяльність банків позначається на макроекономічних показниках: стабільність функціонування банківської системи є запорукою стабільності економіки будь-якої країни, а значить, і запорукою відсутності соціальної напруженості в суспільстві. Серед таких мір державного реагування пріоритетними є засоби політико-правового змісту, зокрема — подальша розробка правового режиму охорони та захисту прав (інтересів) слабкої сторони договірних правовідносин, до категорії яких належать клієнти банків. Особливо це стосується клієнтів-споживачів фінансових послуг (фізичних осіб), адже вони є найбільш вразливою категорією клієнтів у правовому та економічному розумінні.

Функціонування згаданого режиму, як наслідок, має призводити до встановлення справедливого балансу між інтересами комерційних банків та їх клієнтів. Дієвість цього правового режиму буде достатньою тільки тоді, коли *справедливий баланс між інтересами комерційних банків та їх клієнтів набуде характеру одного із принципів банківської діяльності*. У той же час, означений підхід утвердить себе саме як правовий принцип лише тоді, коли він *ідеологічно пронизуватиме відповідні норми банківського законодавства, банківську діяльність, судову чи іншу правозастосовну практику, а також доктринарні положення економічної та правової науки*.

Аналіз досліджень та постановка завдання. Принципи банківської діяльності достатньо широко описані в науковій та навчальній літературі правового та економічного спрямування. В той же час, науковцями не вироблено сталого погляду щодо переліку цих принципів та їх співвідношувальної характеристики. Такий стан досліджуваної проблеми пояснюється відсутністю в Україні законодавчої формалізації принципів банківської діяльності. Тобто, вітчизняне банківське законодавство не містить у собі положення, які б чітко встановлювали перелік принципів банківської діяльності, а тим більше — розкривали

їх зміст¹. Прояв таких засадничих положень встановлюється лише шляхом аналізу відповідних нормативних вимог Законів України «Про банки та банківську діяльність» [4], «Про Національний банк України» [5] та інших актів законодавства. Вказана обставина дозволяє дослідникам достатньо вільно формулювати найменування цих принципів, розкривати їх зміст чи описувати видове співвідношення.

Принципи банківської діяльності розглядалися в роботах В. І. Ганіна, С. І. Маслової, І. Ф. Прокопенка, В. В. Соляр [6, с. 10], Н. Г. Нагайчук [7, с. 100], О. П. Орлюк [8, с. 241], О. В. Прилуцького [9, с. 174—180], Т. М. Халімон [10, с. 74] та багатьох інших науковців. Разом з тим, в зазначених вище джерелах не приділено уваги такому основоположному правилу взаємовідносин між комерційними банками та їх клієнтами, як принцип справедливості.

Виходячи з такої констатації, метою даної публікації є доведення тези про те, що справедливість є одним із принципів банківської діяльності. При цьому, основний наголос здійснюватиметься на прояві означеного принципу у відносинах за участі комерційних банків та клієнтів-споживачів фінансових послуг (далі — клієнтів), так як саме вони потребують посиленої правової протекції, про що йшлося вище.

Результати дослідження. Принцип справедливості є загально-правовим принципом. Більше того, деякими дослідниками вбачається тотожність між категоріями «справедливість» і «право». Право за своїм феноменологічним походженням може бути тільки справедливим [11, с. 30]. Якщо закон (підзаконний нормативний акт, договір, звичай тощо) містить у собі несправедливі положення, він є неправовим (несправедливим), а тому — підлягає відповідній корекції.

У самому спрощеному вигляді *справедливість є рівністю*. Рівність — визначальна категорія для розуміння справедливості. Рівність у даному контексті принципово не може зводитися до майнової, інтелектуальної чи іншої фактичної рівності суб'єктів соціального спілкування. Цього в житті не буває. Рівність, як властивість справедливості, має сприйматися тільки як формальна (формально-правова) рівність. Формальна рівність націлена на подолання фактичної нерівності, що існує в реаліях. Формальна рівність (справедливість) досягається шляхом надання суб'єктам однакових правових можливостей: 1) закріплення загальнообов'язковості (рівності дії) правових приписів; 2) встановлення єдиного (рівного для всіх) масштабу юридичної оцінки поведінки суб'єктів; 3) [12, с. 70]. Розповсюджуючи наведене вище на потребу правового впорядкування відносин комерційний банк — клієнт (споживач фінансових послуг), слід наголосити, що в цих суб'єктів також мають бути рівні правові можливості. Цього вимагає справедливість, а отже — право. Досягти такої мети можна лише за умови закріплення в законодавстві дієвого механізму, який би дійсно вирівнював, або, щонайменше, прагнув вирівняти правові можливості банків та споживачів фінансових послуг.

Причиною, що вимагає імперативного закріплення в законодавстві режиму охорони та захисту прав (інтересів) клієнтів — споживачів фінансових послуг є, як зазначалося вище, їх номінально менш захищена позиція. В цивілістичній доктрині така проблема відома під назвою «проблема захисту слабкої сторони», яка не обмежується потребою захисту лише клієнтів банків. Це більш широка проблема.

¹ Цікаво відзначити, що, на відміну від України та інших країн пострадянського простору, в Республіці Білорусь принципи банківської діяльності закріплені саме на законодавчому рівні. З огляду на унікальність цього досвіду доцільно звернути на нього увагу. Зокрема, стаття 13 Банківського кодексу Республіки Білорусь (далі — БК РБ) зазначає, що основними принципами банківської діяльності є: обов'язковість отримання банками і небанківськими кредитно-фінансовими організаціями спеціального дозволу (ліцензії) на здійснення банківської діяльності; незалежність банків і небанківських кредитно-фінансових організацій у своїй діяльності, невтручання з боку державних органів в їхню роботу, за винятком випадків, передбачених законодавчими актами Республіки Білорусь; розмежування відповідальності між банками, небанківськими кредитно-фінансовими організаціями і державою; обов'язковість дотримання встановлених Національним банком нормативів безпечного функціонування для підтримки стабільності та стійкості банківської системи Республіки Білорусь; забезпечення фізичним та юридичним особам права вибору банку, небанківської кредитно-фінансової організації; забезпечення банківської таємниці про операції, рахунки і вклади (депозити) клієнтів; забезпечення повернення грошових коштів вкладникам банків [3].

Клієнти дійсно перебувають у менш захищеному становищі, виходячи із самої економіко-правової ситуації надання банківських послуг, де банки наділені далеко більшим правовим інструментарієм для ведення гри за правилами, встановленими ними в односторонньому порядку. Комерційні банки є більш потужними агентами економічного спілкування, адже їх професійна діяльність пов'язана з акумуляцією великих обсягів грошей.

За вимогами законодавства переважна більшість суб'єктів економічних відносин зобов'язана зберігати свої кошти на банківських рахунках та здійснювати розрахунки в безготівковій формі. Тим самим банки отримують легальний доступ до грошей клієнтів та до інформації про специфіку їх підприємницької, професійної чи іншої діяльності. Поміж економічних переваг, це створює для банків можливість ведення відкритого чи прихованого контролю поведінки клієнтів, що вказує на нерівність ролей даних суб'єктів, підкреслимо, не на користь клієнтів.

На підставі загальних вимог законодавства банки розробляють положення про правила надання ними тих чи інших операцій. Ці норми у подальшому знаходять своє відображення у відповідних умовах договорів, укладених з клієнтами. Тобто банки в односторонньому порядку розробляють параметри відносин зі своїми клієнтами, що не дозволяє останнім рівноправно вести переддоговірний діалог. Клієнти мають лише можливість або укласти договір на умовах, запропонованих банком, або відмовитися від його укладення взагалі, не в змозі висунути свої контрумови. Використовуючи такі переваги, банки нерідко пропонують умови з малозрозумілим змістом, штучно ускладнюють сприйняття клієнтами дійсних наслідків укладення ними договорів.

Слід згадати також й про переваги банків організаційного та інформаційного характеру. В структурі кожного комерційного банку є відділи, що спеціалізуються на окремих видах банківської діяльності, правовому захисті, отриманні оперативної та стратегічної інформації тощо. Таку справу ведуть професіонали високої кваліфікації. Для переважної більшості клієнтів банків, особливо для фізичних осіб, подібне організаційне та інформативне забезпечення діяльності є просто неможливим, що ще раз ілюструє їх меншу захищеність.

Політико-правовий підхід щодо запровадження справедливого балансу між економіко-правовими інтересами комерційних банків та їх клієнтів певною мірою уже реалізовано у законодавстві України. Можна пригадати випадки обмеження принципу свободи договору на користь клієнтів щодо їх доступу до пасивних операцій². Результатом обмеження принципу свободи договору є те, що банк *зобов'язаний укласти договір банківського рахунка з будь-яким клієнтом, який звернувся з пропозицією відкрити рахунок на оголошених банком умовах. При цьому, банк не має права відмовити у відкритті рахунку, вчинення відповідних операцій* за яким передбачено законом, установчими документами банку та наданою йому ліцензією, крім випадків, коли банк не має можливості прийняти на банківське обслуговування або якщо така відмова допускається законом або банківськими правилами (ч. 2 статті 1067 ЦК України). Таким чином, банки обмежуються законом стосовно вільного вибору контрагента при укладанні договору банківського рахунка, що деякою мірою посилює позицію клієнтів щодо недопущення свавільної відмови банків від укладення подібних договорів.

Існують і випадки законодавчого обмеження принципу свободи договору стосовно вільного вибору банками умов договору. За прикладами можна звернутися до правового регулювання відносин з банківського вкладу. Зокрема, банкам забороняється включати до договорів банківського вкладу умови про відмову вкладників від права на одержання вкладу за першою вимогою. Такі умови будуть нікчемними в разі їх закріплення у цих договорах (ч. 2 статті 1060 ЦК України). Нікчемною буде й умова щодо можливості банку в односторонньому порядку змінювати розмір процентів на строковий вклад (ч. 4 статті 1061 ЦК України).

Повернення вкладникам їх коштів забезпечується запровадженням в Україні системи гарантування вкладів фізичних осіб. Основним функціональним елементом згаданої системи

² Згідно з принципом свободи договору, сторони є вільними в укладенні договору (1), у виборі контрагента (2), у визначенні умов договору (3) (статті 6, 627 Цивільного кодексу України, далі — ЦК України) [13].

є Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, завдання якого — реалізація державних гарантій повернення банківських вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку надання банківських послуг (стаття 4 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб») [14]. Функціонування Фонду в цілому позитивно оцінюється фахівцями, хоча й з деякими застереженнями щодо необхідності покращення його діяльності [15, с. 82—85].

Правовий режим охорони та захисту прав (інтересів) клієнтів банків описаний також у Законі України «Про споживче кредитування» (далі — Закон Про споживче кредитування) [16]. Основним його завданням є забезпечення надання клієнтам достовірної інформації про вартість споживчого кредиту та супутніх послуг.

Цим Законом доволі суворо регламентуються питання надання банками реклами про споживчий кредит, яка має містити обов'язкові інформативні дані (за мовою Закону — «стандартна інформація»). Так, відповідно до вимог статті 7 Закону, якщо в рекламі щодо надання споживчого кредиту зазначається процентна ставка чи будь-які дані, що стосуються загальних витрат за споживчим кредитом, то така реклама обов'язково повинна містити *стандартну інформацію*, а саме: максимальну суму, на яку може бути виданий кредит; реальну річну процентну ставку; максимальний строк, на який видається кредит. У разі надання кредиту для придбання товарів (послуг) у формі оплати з відстроченням або з розстроченням платежу, також має зазначатися розмір першого внеску. Окремо наголошується, що подібна інформація повинна бути зрозумілою і точною. Якщо *стандартна інформація* викладається в письмовому вигляді, то вона наводиться однаковим шрифтом та відображається в основному тексті реклами [16].

У рекламі щодо надання споживчого кредиту забороняється зазначати, що споживчий кредит може надаватися без документального підтвердження кредитоспроможності споживача (позичальника) або, що кредит є безпроцентним чи надається під нуль процентів, іншу аналогічну за змістом та сутністю інформацію.

На етапі звернення зацікавлених осіб до банку щодо можливого отримання ними споживчого кредиту банк має обов'язок письмово їх поінформувати за стандартною формою (паспорт споживчого кредиту) про найменування та місцезнаходження кредитодавця та його структурного підрозділу, через який надається споживчий кредит; тип кредиту та його суму, строк кредитування; мету отримання та спосіб надання кредиту; тип процентної ставки (фіксована, змінювана), порядок обчислення, у тому числі й порядок її зміни; види забезпечення за кредитом; реальну річну процентну ставку та орієнтовну загальну вартість кредиту; порядок повернення кредиту та сплати процентів за користування споживчим кредитом та ін. При цьому, наголошується, що банк має пересвідчитися в адекватному сприйнятті даної інформації потенційним споживачем, що також документарно фіксується (стаття 9 Закону Про споживче кредитування) [16].

На етапі власне укладання договору про споживчий кредит на банк покладається обов'язок закріпити в такому договорі низку умов, які за своїм змістом збігаються з інформативними даними паспорту споживчого кредиту, про що йшлося вище. Окрім того, мають бути зазначені умови про відповідальність сторін, яка настає у разі неналежного виконання ними своїх обов'язків (стаття 12 Закону Про споживче кредитування) [16]. Тобто в такому разі банк також обмежується щодо вільного вибору умов договору про споживче кредитування, що є черговим прикладом обмеження принципу свободи договору на користь клієнтів банку.

Закон «Про споживче кредитування» містить цілу низку інших положень, спрямованих на створення режиму охорони та захисту прав (інтересів) клієнтів. Це правові гарантії щодо надання банками інформації протягом строку дії договору про споживчий кредит; реалізації права споживачів на відмову від договору або дострокове повернення кредиту; надання споживчачам додаткових чи супутніх послуг тощо.

Але попри доволі глибоку продуманість норм даного Закону, він, як зазначають аналітики, не справляється зі своїм основним завданням [17]³. З метою подолання цієї

³ Відверта чи прихована протидія комерційних банків доступу клієнтів до достовірної інформації, про яку йдеться в цій статті, має характер світової тенденції [18].

проблеми НБУ запропоновано низку заходів, серед яких: а) запровадження уніфікованих підходів до розкриття інформації про вартість та інші параметри фінансових продуктів та послуг; б) уніфікація формату спілкування комерційних банків з клієнтами під час отримання скарг, порядку та строків реагування на ці скарги; в) створення в структурі НБУ спеціальних підрозділів, які за скаргами клієнтів будуть реагувати на випадки порушення комерційними банками вимог законодавства [17].

Ініціатива НБУ деякою мірою вже зазнала своєї реалізації в Законі України від 20.09.2019 № 122-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав споживачів фінансових послуг» [19]. Цим Законом внесені зміни та доповнення до багатьох нормативно-правових актів, що за наслідками їх дії має посилити протидію недобросовісній банківській рекламі; підвищити ефективність мір відповідальності банків та їх посадових осіб за ненадання, несвоєчасне надання споживачам фінансових послуг визначеної законодавством інформації про умови надання фінансових послуг або надання недостовірної інформації про такі послуги; стандартизувати форми та порядок переддоговірного спілкування комерційних банків та їх клієнтів; встановити єдині підходи до укладання комерційними банками та їх клієнтами відповідних договорів та ін.

Зазначені новації законодавства України заслуговують на безумовне схвалення. Разом з тим, слід визнати, що ніякі законодавчі заходи не зможуть утвердити дію принципу справедливості в правовідносинах комерційний банк — клієнт, якщо самі клієнти не проявлятимуть необхідний рівень поінформованості при веденні діалогу з комерційними банками, не будуть активними в отриманні та аналізі потрібної інформації. Наразі склалася парадоксальна ситуація: сьогодні, коли населення України масово оволоділо різноманітними інформаційними технологіями, доводиться спостерігати його низьку грамотність щодо ведення справ з банками чи іншими фінансовими інститутами, чим користуються недобросовісні виконавці фінансових послуг та відверті шахраї.

Немалою мірою цьому сприяє властивий значній частині наших громадян дух авантюризму, «вихований» засобами масової інформації за останні три десятиліття. Пригадаймо той рекламний штурм, котрий здійснювався останніми десятиріччями за посередництва телебачення, газет, журналів, вуличної реклами чи інших джерел, що мав на меті породити в довірливих громадян уяву про існування легких способів розбагатіти!⁴ До речі, зараз найбільш соціально активними є якраз ті, хто в дитинстві та юнацтві був свідком тиражування ідеї «легкого життя». Некритичне сприйняття молоддю подібної інформації не могло не призвести до деформації свідомості цього покоління людей. Подолати таку проблему можна лише шляхом здійснення відповідних контрдій.

Перші кроки з цього приводу вже зроблені. Вищенаведений аналіз вітчизняного законодавства свідчить про те, що держава відстежує дану проблему та реагує на неї запровадженням системи правових норм, покликаних деякою мірою вирівняти дисбаланс між можливостями комерційних банків та їх клієнтів. Проте, як вже наголошувалося, законодавчі заходи тільки тоді будуть ефективними, коли самі члени суспільства будуть готові сприймати правові вимоги та свідомо ними керуватися в житті. З цього приводу має бути проведена цілеспрямована, послідовна та багаторічна просвітницька робота (точніше, вона має тривати перманентно) задля підвищення економіко-правової грамотності населення України. Насамперед це стосується сфери надання банківських та інших фінансових послуг, де найбільше проявляється зловживань зі сторони недобросовісних виконавців подібних послуг.

Не в останню чергу одним із напрямків просвітницької роботи має стати виховання в членів соціуму відповідального ставлення до прийняття ними рішень щодо вступу в договірні відносини з надання їм банківських чи інших фінансових послуг. Дана сфера економічної діяльності характеризується підвищеною ризиковістю. Негативні наслідки прояву цих ризиків позначаються не лише на клієнтові, який, наприклад, отримав кредит, а у подальшому не зміг його повернути через свою необачність, але й на банкові, що надав кредит, на вкладниках даного банку та на інших суб'єктах. Масове неповернення банківських кредитів, як відомо, породжує проблемні наслідки макроекономічного значення.

⁴ Утім, і сьогодні нерідко можна побачити фінансову рекламу сумнівного характеру.

До зазначеної просвітницької роботи мають бути залучені не тільки відповідні державні установи, але й «п'ята влада», науковий корпус економістів, юристів, представники інших гуманітарних наук, громадські організації тощо. Але ключова роль у такій роботі належить все ж державі, яка повинна зробити потужний поштовх для формування відповідної соціальної політики та створити для цього необхідні стимули⁵. Підкреслимо, що подібна робота має набути характеру саме довготривалої соціальної політики, а не фрагментарних дій, зумовлених потребою чергової політичної сили виправдати свій прихід до державної влади.

Висновок. Резюмуючи вищенаведене, ще раз зробимо наголос на тому, що принцип справедливості є загально правовим принципом. Разом з тим, його тотальний прояв у впорядкуванні суспільних відносин, у тому числі й відносин з надання банківських послуг, не може відбутися сам собою, тобто без його цілеспрямованого описання в позитивному праві (законодавстві), без його послідовного використання в тих чи інших видах соціальної практики, судовій діяльності тощо. Для досягнення подібного ідеалу вимагається також закріплення в правовій свідомості української громади сприйняття справедливості як основоположного правила соціального спілкування. Провідниками даної ідеологічної роботи, безумовно, мають стати представники економіко-правового професійного корпусу, і в першу чергу — науковці та педагоги.

Справедливість як принцип банківської діяльності підлягає ґрунтовній розробці в правовій та економічній доктринах. Окрім того, з метою утвердження даного принципу на рівні суспільної свідомості вимагається проведення відповідної просвітницької роботи.

Література

1. Рівень довіри до суспільних інститутів та електоральні орієнтації громадян України [Електронний ресурс] / Центр імені О. Разумкова. — 2019. — Режим доступу : <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/rivendoviry-do-suspilnykh-instytutiv-ta-elektoralni-orientatsii-gromadian-ukrainy-2>.
2. Кузнецова С. Як підвищувати громадську довіру до розуміння і використання банківської системи: маркетингова модель «рибальська сітка для довіри» [Електронний ресурс] / С. Кузнецова, К. Кузнецов, А. Кузнецов // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. — 2019. — № 29. — Т. 2. — Режим доступу : <http://fkd.org.ua/article/view/172305/173258>.
3. Банковський кодекс Республіки Беларусь : Закон Республіки Беларусь от 25 октября 2000 г. № 441-3 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://pravo.by/document/?guid=3871&p0=НК0000441>.
4. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 5—6. — Ст. 30.
5. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 29. — Ст. 238.
6. Прокопенко І. Ф. Основи банківської справи : навч. посіб. / І. Ф. Прокопенко, В. І. Ганін, В. В. Соляр, С. І. Маслов. — Київ : Центр навчальної літератури, 2005. — 410 с.
7. Нагайчук Н. Г. Уточнення змісту банківської діяльності: риси і принципи / Н. Г. Нагайчук // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. — 2014. — № 3 (21). — С. 98—103.
8. Орлюк О. П. Банківське право : навч. посіб. / О. П. Орлюк. — Київ : Юрінком Інтер, 2004. — 376 с.
9. Прилуцький О. В. Принципи діяльності комерційних банків / О. В. Прилуцький // Державне будівництво та місцеве самоврядування. — 2005. — Вип. 10. — С. 174—180.
10. Халімон Т. М. Принципи (засади) організації та здійснення банківської діяльності / Т. М. Халімон // Прикарпатський юридичний вісник. — 2018. — Вип. 4 (25). — Т. 3. — С. 71—75.
11. Нерсесянц В. С. Філософія права : учебник для вузов / В. С. Нерсесянц. — Москва : НОРМА — ИНФРА-М, 1998. — 652 с.
12. Чалий Ю. І. Справедливість як метод цивілістики / Ю. І. Чалий // Форум права. — 2019. — № 57 (4). — С. 66—74.
13. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40—44. — Ст. 356.
14. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України від 23.02.2012 № 4452-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2012. — № 50. — Ст. 564.
15. Теремецький В. І. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб як суб'єкт контролю за діяльністю банків в Україні [Електронний ресурс] / В. І. Теремецький, Р. В. Ігонін, С. В. Прийма, О. Р. Антонова // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. — 2018. — № 4 (27). — С. 79—87. — Режим доступу : <http://fkd.org.ua/article/view/154048/153740>.

⁵ Наразі доводиться спостерігати з цього приводу лише поодинокі декларативні заклики з боку держави (див., наприклад, зміни до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», зокрема, щодо доповнення цього Закону статтею 3¹, де в п. 3 ідеться про прагнення держави сприяти «просвітницькій роботі з метою забезпечення обізнаності споживачів фінансових послуг, отримання ними навичок, знань та впевненості щодо розуміння ризиків, відповідальності та можливостей, пов'язаних із користуванням фінансовими послугами» [19]).

16. Про споживче кредитування : Закон України від 15.11.2016 № 1734-VIII // Відомості Верховної Ради України. — 2017. — № 1. — Ст. 1.
17. Національний банк планує впровадити нові підходи до захисту прав споживачів фінансових послуг : Прес-реліз НБУ від 12.06.2019 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://nbu1.bank.gov.ua/news/all/natsionalnyi-bank-planuye-vprovaditi-novi-pidhodi-do-zahistu-prav-spojivachiv-finansovih-poslug>.
18. Hoenig T. M. Basic Principles of Banking: Hoenig on Restoring Glass Steagall [Electronic resource] / T. M. Hoenig. — Washington: DC, 2015. — Available at : <https://ritholtz.com/2017/03/basic-principles-banking/>.
19. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав споживачів фінансових послуг : Закон України № 122-IX від 20.09.2019 // Відомості Верховної Ради України. — 2019. — № 44. — Ст. 278.

Стаття рекомендована до друку 02.03.2020

© Чалий Ю. І., Кройтор В. А.,
Загородній С. А.

References

1. Tsentr imeni O. Razumkova. (2019). *Riven doviry do suspilnykh instytutiv ta elektoralni orіentatsii hromadian Ukrainy [The level of trust in public institutions and the electoral orientation of Ukrainian citizens]*. Retrieved from <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-doviry-do-suspilnykh-instytutiv-ta-ektoralni-orіentatsii-gromadian-ukrainy-2> [in Ukrainian].
2. Kuznetsova, S., Kuznetsov, K., & Kuznetsov, A. (2019). Yak pidvyshchuvaty hromadsku doviru do rozuminnia i vykorystannia bankivskoi systemy: marketinhova model «rybalska sitka dlia doviry» [The way how to increase public trust to understanding and application of banking system: marketing model of «fishing net for trust»]. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky — Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 29 (2). Retrieved from <http://fkd.org.ua/article/view/172305/173258> [in Ukrainian].
3. Bankovskiy kodeks Respubliki Belarus: Zakon Respubliki Belarus ot 25 oktyabrya 2000. № 441-Z [Banking Code of the Republic of Belarus: Law of the Republic of Belarus dated from October 25, 2000 № 441-Z]. (2000). *pravo.by*. Retrieved from <http://pravo.by/document/?guid=3871&p0=HK0000441> [in Russian].
4. Verkhovna Rada Ukrainy. (2001). Pro banky i bankivsku diialnist: Zakon Ukrainy vid 07.12.2000 № 2121-III [On banks and banking operations: Law of Ukraine dated from December 7, 2000, № 2121-III]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 5—6, Art. 30 [in Ukrainian].
5. Verkhovna Rada Ukrainy. (1999). Pro Natsionalnyi bank Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 20.05.1999 № 679-XIV [On the National Bank of Ukraine: Law of Ukraine dated from May 20, 1999 № 679-XIV]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 29, Art. 238 [in Ukrainian].
6. Prokopenko, I. F., Hanin, V. I., Soliar, V. V., & Maslov, S. I. (2005). *Osnovy bankivskoi spravy [Basics of banking business]*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
7. Nahaichuk, N. H. (2014). Utochnennia zmistu bankivskoi diialnosti: rysy i pryntsyipy [Clarification of the content of banking operations: characteristics and principles]. *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy — Bulletin of the National Bank of Ukraine's Banking University*, 3 (21), 98—103 [in Ukrainian].
8. Orliuk, O. P. (2004). *Bankivske pravo [Banking law]*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
9. Pryluts'kyi, O. V. (2005). Pryntsyipy diialnosti komertsiiynykh bankiv [Principles of the activity of commercial banks]. *Derzhavne budivnytstvo ta missteve samovriaduvannia — State building and local government*, 10, 174—180 [in Ukrainian].
10. Khalimov, T. M. (2018). Pryntsyipy (zasady) orhanizatsii ta zdiisnennia bankivskoi diialnosti [Principles (grounds) of the organization and implementation of banking operations]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk — Carpathian Legal Bulletin*, 4 (25), 3, 71—75 [in Ukrainian].
11. Nersesians, V. S. (1998). *Filosofiiia prava [Philosophy of law]*. Moscow: NORMA — INFRA-M [in Russian].
12. Chalyy, Yu. I. (2019). Spravedlyvist yak metod tsyvilistyky [Justice as the method of civil law]. *Forum prava — Forum right*, 57 (4), 66—74 [in Ukrainian].
13. Verkhovna Rada Ukrainy. (2003). Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 № 435-IV [Civil Code of Ukraine dated from January 16, 2003 № 435-IV]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 40—44, Art. 356 [in Ukrainian].
14. Verkhovna Rada Ukrainy. (2012). On the system of guaranteeing retail deposits: Law of Ukraine dated from February 23, 2012 № 4452-VI [Pro system harantuvannia vkladiv fizychnykh osib: Zakon Ukrainy vid 23.02.2012 № 4452-VI]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 50, Art. 564 [in Ukrainian].
15. Teremetskyi, V. I., Ihonin, R. V., Pryima, S. V., & Antonova, O. R. (2018). Fond harantuvannia vkladiv fizychnykh osib yak subiekt kontroliu za diialnistiu bankiv v Ukraini [Private Deposit Guarantee Fund as a subject of control over the activity of banks in Ukraine]. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky — Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 4 (27), 79—87. Retrieved from <http://fkd.org.ua/article/view/154048/153740> [in Ukrainian].
16. Verkhovna Rada Ukrainy. (2017). Pro spozhyvche kredytuvannia: Zakon Ukrainy vid 15.11.2016 № 1734-VIII [On consumer lending: Law of Ukraine dated from November 15, 2016 № 1734-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 1, Art.1 [in Ukrainian].
17. Prec-reliz NBU. (2019). Natsionalnyi bank planuye vprovadyty novi pidkhody do zakhystu prav spozhyvachiv finansovykh poslug [National Bank is planning to introduce new approaches to protect the rights of financial services' consumers]. *nbu1.bank.gov.ua*. Retrieved from <https://nbu1.bank.gov.ua/news/all/natsionalnyi-bank-planuye-vprovaditi-novi-pidhodi-do-zahistu-prav-spojivachiv-finansovih-poslug> [in Ukrainian].
18. Hoenig, T. M. (2017). Basic Principles of Banking: Hoenig on Restoring Glass Steagall. *ritholtz.com*. Retrieved from <https://ritholtz.com/2017/03/basic-principles-banking/>.
19. Verkhovna Rada Ukrainy. (2019). Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zakhystu prav spozhyvachiv finansovykh poslug: Zakon Ukrainy № 122-IX vid 20.09.2019 [On amending some legislative acts of Ukraine in regard to protect the rights of financial services' consumers: law of Ukraine № 122-IX dated from September 20, 2019]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 44, Art. 278 [in Ukrainian].

The article is recommended for printing 02.03.2020

© Chalyy Yu. I., Kroytor V. A., Zahorodnii S. A.